

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑-๔ :

เปรียบเทียบฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์

สมใจ ไพโรจน์ธีระรัชต์*

.... ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ตรวจชำระโดยตั้งใจที่จะคงความไว้ ตามที่เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์เรียบเรียง ได้คัดทอนเพิ่มเติมและแก้ไขบ้างแต่ที่จำเป็น คือคัดข้อความ
อันปราศจากสาระประโยชน์ออกเสียบ้าง เพิ่มเติมข้อความที่ยังบกพร่องขาดอยู่ให้
บริบูรณ์บ้าง และแก้ไขโวหารและระเบียบที่เรียบเรียงให้เข้าใจเนื้อเรื่องได้ดีขึ้นกว่า
เดิมบ้าง แต่ข้อความที่ข้าพระพุทธเจ้าได้แทรกเพิ่มเติมเข้าใหม่ในพระราชพงศาว
ดารนี้ ได้เลือกสรรแต่ที่มีหลักฐานการเชื่อถือได้ ...^๑

ข้อความข้างต้นนี้เป็นรายงานมูลเกล้าฯ ถวาย ที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ^๒ ได้
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่ได้สนองพระบรมราช
โองการในการตรวจชำระต้นฉบับพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑-๔ (ใน
ที่นี้จะใช้ตัวย่อว่า พร. ร. ๑-๔) ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ที่เก็บรักษาไว้ ณ หอหลวง แต่
ในเวลาเมื่อทรงเสนอรายงานฉบับนี้ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กรม
หลวงดำรงราชานุภาพได้ทำการตรวจชำระเสร็จเฉพาะในส่วนรัชกาลที่ ๑ และก็ไม่ปรากฏหลัก
ฐานอีกว่า พระองค์ได้ตรวจชำระพระราชพงศาวดารรัชกาลต่อมาในลักษณะเดียวกันที่พระ
องค์ได้ชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ (ในที่นี้จะใช้ตัวย่อว่า พร. ร. ๑)^๓

*อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

^๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “รายงานมูลเกล้าฯ ถวาย” ในพระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕) หน้า (๑๑).

^๒ พระยศในขณะนั้น.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์อีก ๓ รัชกาลนั้น ปรากฏว่า สมเด็จฯ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ ได้เรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ขึ้น เพราะทรงเห็นว่า “....หนังสือ
เดิมมีแต่ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ฉบับเดียว เห็นความที่เรียบเรียงไว้ยังบกพร่องนัก” (“คำนำในการพิมพ์
ครั้ง” พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕) หน้า (๑) ส่วนพระ
ราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ก็ไม่มีหลัก
ฐานให้ทราบว่าพระองค์ได้ทำการตรวจชำระ.

จากการตรวจสอบ พร. ร. ๑-๔ ฉบับ
ตัวเขียน ที่ปัจจุบันนี้เก็บรักษาไว้ที่แผนก
หนังสือโบราณ หอสมุดแห่งชาตินั้น ปรากฏ
ว่านอกจาก พร. ร. ๑ ที่เป็นที่ทราบแน่ชัด
แล้วว่ามีความในบางแห่งแตกต่างจาก พร. ร. ๑
ฉบับพิมพ์แล้ว ผู้เขียนยังได้พบว่า พระ
ราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
(ในที่นี้จะใช้ตัวย่อว่า พร. ร. ๓) และพระ
ราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔
(ตัวย่อ คือ พร. ร. ๔) มีข้อความที่แตกต่าง
จากฉบับที่พิมพ์เผยแพร่ เนื่องจากยังไม่
สามารถหาหลักฐาน ได้แน่ ชัดว่า ใครเป็นผู้
เปลี่ยนแปลงความบางตอนใน พร. ร. ๓ และ
พร. ร. ๔ ผู้เขียนจึงขอสันนิษฐานว่า พร. ร. ๓
และ พร. ร. ๔ ฉบับที่พบในแผนกหนังสือ
โบราณของหอสมุดแห่งชาตินั้น เป็นความ
ดั้งเดิมสุดที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ นำขึ้น
ทูลเกล้าฯ ถวาย แต่ฉบับที่พิมพ์เผยแพร่ออก
มาภายหลังนั้น เป็นฉบับที่ได้รับการแก้ไข
เพิ่มเติมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว และข้าราชการในกรมพระอภัยมณี
โดยสังเกตจากข้อความในตอนท้ายของบาน
แผนกเดิมที่ว่า

....ครั้นเสร็จแล้ว จึงให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวาย ทรงทอดพระเนตรแล้ว ได้ทรง

แก้ไขเพิ่มเติมเนื้อความขึ้นอีกบ้าง แล้ว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระ
เจ้าราชวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษร
สาสนโสภณ และข้าทูลละอองธุลีพระ
บาท ผู้ชำนาญในการหนังสือสืบสวน
ชำระต่อไป ในกรมพระอภัยมณีได้
พระยาศรีสุนทรโวหารที่เจ้ากรม ๑ หลวง
สารประเสริฐ ปลัดกรม ๑ ได้ตรวจดู
เรื่องความและอักษรแก้ไขถูกต้องแล้ว^๔

แม้ พร. ร. ๑-๔ จะผ่านการตรวจ
สอบตั้งแต่ในระยะแรกที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ
เรียบเรียงเสร็จ แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชประสงค์จะให้
พร. ร. ๑-๔ “.....ลงพิมพ์ไว้ให้เป็นประโยชน์
แก่การเล่าเรียนของกุลบุตรทั้งหลายสืบไป”^๕
นั้น พร. ร. ๑-๔ ก็เข้าข่ายที่จะต้องได้รับการ
“ชำระ” ก่อนการเผยแพร่สู่สาธารณชน
และเนื่องจาก พร. ร. ๑ ได้รับการ “ชำระ”
อย่างน้อยถึง ๒ ครั้ง จึงมีการพิมพ์เป็นครั้งแรก
ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ส่วนพระราชพงศาวดาร
อีก ๓ รัชกาลนั้น เมื่อไม่ได้ผ่านการ “ชำระ”
ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงเป็น

^๔“บานแผนกเดิม” ใน พระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ หน้า ๑๐.

^๕“บานแผนก” ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตน
โกสินทร์รัชกาลที่ ๑ หน้า ๖.

เรื่องที่น่าจะเข้าใจได้ว่า เหตุใดพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ (ขอใช้ตัวย่อว่า พร.ร. ๒) ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ จึงได้รับการจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๔ (เป็นอันดับสุดท้ายในชุด พร.ร. ๑-๔) ส่วน พร.ร. ๓ และ พร.ร. ๔ ได้รับการจัดพิมพ์ขึ้นในปีเดียวกัน คือ ใน พ.ศ. ๒๕๐๗) สรุปก็คือ พร.ร. ๒ พร.ร. ๓ และ พร.ร. ๔ ต่างก็ได้รับการจัดพิมพ์เผยแพร่ขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ นั่นเอง

ในบรรดา พร.ร. ๑-๔ นั้น นับได้ว่า พร.ร. ๑ ได้รับการ “ชำระ” มากที่สุด พร.ร. ๒ ที่พิมพ์ออกมานั้น เป็นงานของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ ที่ถือได้ว่า “บริสุทธิ์” กว่าพระราชพงศาวดารอีก ๓ รัชกาล ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ ฉบับของพระองค์ตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากความไม่พอ พระทัยในงานเรียบเรียง พร.ร. ๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ จนถึงขั้นที่ต้องทรงเรียบเรียงใหม่เสียเอง ดังนั้นยกเว้นเรื่องตัวสะกด วรรคตอนต่าง ๆ แล้ว พร.ร. ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ ที่พิมพ์เผยแพร่แทบจะ ไม่มีความแตกต่างจากฉบับ

ตัวเขียนเลยส่วน พร.ร. ๓ และ พร.ร. ๔ นั้น มีความแตกต่างกันระหว่างฉบับตัวเขียนและฉบับตัวพิมพ์หลายแห่ง

ในชั้นแรกนี้ ผู้เขียนขอเปรียบเทียบความของ พร.ร. ๑ ฉบับตัวเขียนว่า มีความแตกต่างกับฉบับตัวพิมพ์อย่างไรนั้น มีข้อสังเกตว่าความที่ถูกตัดออกไป คือที่ปรากฏในฉบับตัวเขียน แต่ไม่ปรากฏในฉบับตัวพิมพ์นั้น จะเป็นความที่อยู่ในลักษณะต่อไปนี้

๑. ข้อความที่แสดงถึงการใช้พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทในทางที่เด็ดขาดและรุนแรง อันเป็นการบดบังภาพพจน์ของความเป็น “ธรรมราชา”^๖ ที่ทรงมีพระเมตตาที่เที่ยงธรรม ตัวอย่างของการตัดทอนความเหล่านี้ เช่น การที่กรมพระราชวังบวร ฯ ขอพระราชทานบรรดาพระราช

^๖ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อภิปรายคดีเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ทางพุทธศาสนาไว้ใน ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา, ๒๕๒๓) หน้า ๕๐-๖๔. ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า ในแง่หนึ่งนั้นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีได้ทรงพยายาม ที่จะสร้างฐานะของความ เป็น “ธรรมราชา” ของพระองค์.

โอรสรุ่นเยาว์ของพระเจ้ากรุงธนบุรี “...ได้
เรือไปลมน้ำเสียให้สิ้น...”^๓ แม้ว่าความต่อนาน
นั้นจะเป็นการบรรยายว่าพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ ทรงขอชีวิตบรรดาพระราช
โอรสพระเจ้ากรุงธนบุรีไว้ก็ถาม แต่เมื่อ
พิจารณาแล้วข้อความนี้ ทำให้เกิดความรู้สึก
ในแง่ลบต่อฝ่ายที่ครองอำนาจในขณะนั้น
พร้อมกับความสงสัยว่าฝ่ายที่สูญเสียอำนาจ ซึ่ง
แม้แต่ “บุตรชายน้อย ๆ” ก็ต้องถูกกำจัด
เพราะ “จะเป็นเสี้ยนหนามไปภายหน้า”^๔

ความในทำนองนี้ที่ถูกตัดอีกหลาย
ตอนเช่น เรื่องการประหารพระยาบึงกลมา
ด้วยวิธีการที่ทารุณเหี้ยมโหด^๕ การลงพระ-
ราชอาญาเจ้าจอมมารคัมกับทาสหญิงซึ่งต้อง
ข้อหาว่าเตรียมการเผาพระราชวัง ด้วยการใช้
จับกลอกเพลิงจนตาย แม้ว่าใน พ.ร.ร. ๑
ฉบับตัวเขียนจะระบุว่าเป็นการสมควรแก้ไขโทษ

^๓“จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
เล่ม ๑” หน้ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ข้อ
รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ เลขที่ ๑ มัดที่ ๑.

^๔ เพ่งอ้าง.

^๕“จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
เล่ม ๒” ข้อ รัชกาล ๑ เล่มที่ ๒ เลขที่ ๒ มัดที่ ๑.

ตามพระราชกำหนดพระอัยการ^๖ แต่ก็
เป็นมาตรการที่รุนแรงมาก โดยเฉพาะเจ้า
จอมมารคัม นั้นก็มีพระราชบุตรที่ยังทรง
พระเยาว์อยู่ ความดังกล่าวจึงถูกตัดออกอีก

๒. ความที่อาจเป็นการเสื่อมพระ-
เกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ
จะถูกตัดออก เพราะข้อความเหล่านี้จะให้
ภาพพจน์ที่ตรงข้ามกับการเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาญาณ มีพระราช
วิจารณ์ญาณที่มีเหตุผลและไม่ทรงมกยใน
เรื่องไร้สาระ ตัวอย่างข้อความที่ถูกตัดออก
เช่น การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ
ทรงมีพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิต
เจ้าจอมทองคี่และพรรคพวก ด้วยข้อหาว่า
สมคบกันไปหาหมอมาทำเสน่ห์เพื่อให้เป็นที่
โปรดปราน^๗ ภายหลังการประหารชีวิตแล้ว
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรง
กำหนดระเบียบการต่าง ๆ เพื่อความเป็นศิ-
ริมงคลของพระองค์ ข้อความต่อไปนี้คือหมาย
ประกาศ ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ได้คัด
ลอกมาไว้ใน พ.ร.ร. ๑ ฉบับตัวเขียน

^๖“จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกย์เล่ม ๔” ข้อรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๔ เลขที่ ๔ มัดที่
๒ ฉบับเดิม.

^๗“จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
เล่ม ๑” ข้อรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ เลขที่ ๑ มัดที่ ๑.

“...จึงโปรดให้มีหมายประกาศว่าแทนสืบ
ไปให้เจ้าพนักงานชาวพระภูษา แลเครื่องราช
ประโกลเครื่องต้นสำหรับ พนักงานตกแต่งชำระให้
บริสุทธิ์ อย่าให้เศร้าหมองได้ อนึ่งพระภูษาทรง
เบี่ยงบนพระนาภีเป็นชายพกแล้ว อย่าให้ถวาย
กลับลงเบื้องพระขมให้หมายสำคัญไว้ อนึ่งพระ
ภูษาซึ่งทรงเวลาเช้านั้น ให้เจ้าพนักงานคอยเวลา
ถวายพระภูษาเปลี่ยนใหม่ อย่าให้ล่วงไปจนถึงเวลา
อัษฎมศกได้ อนึ่งให้จัดพระภูษาสำหรับทรงลงที่พระ
บัณฑิไล์ อย่าให้แปลกปลอมกับพระภูษาซึ่งทรง
เป็นปกติแลพระภูษาทรงเวลาค่ำ ห้ามอย่าให้ถวาย
เวลากลางวัน พระภูษาทรงกลางวัน ห้ามอย่าให้
ถวายทรงกลางคืน อนึ่งให้เจ้าพนักงานที่แต่งที่เสก
บันทม แลเครื่องราชประโกลให้บริสุทธิ์ ให้ร้อย
กรองเปนพวงมาลัยเรียบร้อยไว้ ณ ที่เสกบันทม
อย่าให้ขาดได้ถ้าพวงมาลัยเหี่ยวแห้งโรยไปให้เจ้า
พนักงานผลัดเปลี่ยนเสียอย่าให้เศร้าหมองอยู่ อนึ่ง
ให้เจ้าพนักงานไม่ชำระพระทนต์เอาไม้อันมีพรรณ
อันมีหนามมีไม้คนทาเป็นต้น มาทำเป็นไม้สีพระ
ทนต์ยาวสิบสององคุลี ห้ามอย่าให้เอาไม้งั่วไม้เล้ง
ไม้เพกาไม้ปาริชาติไม้ไทรยไม้ไผ่แลไม้หาใบมิได้
แลไม้ปราศจากหนามมาทำเป็นไม้ชำระพระทนต์
เป็นอันขาดทีเดียว อนึ่งเจ้าพนักงานเชิญพระออก
ชำระพระโอษฐ์ทรงพระภักตร์ให้เจริญไว้ในที่ลับ
อันสมควร แล้วทำกระโจมยัดไว้อย่าให้ผู้ใดเห็น
และพระภูษาขับพระภักตร์นั้นให้ชาวบริสุทธิ์ แล้ว
อบด้วยพรรณดอกไม้อันมีกลิ่น อากุลไปด้วยเกสร
แลให้เจ้าพนักงานพระสำอางเอาจันสีบสี ดอกไม้
สีบสี ว่านสีบสีมาผสมให้แบ่งถวายสำหรับมือแล
พระทนต์ ให้อบขมิ้นผิวพระโอษฐ์น้ำมันสำหรับ
ทรงด้วยดอกไม้สีบสีประการ อนึ่งให้เจ้าพนักงาน
พระกระยาเสวยนั้น เมื่อหุงพระสุธาโภชนแลเครื่อง

ที่จะเสวยได้แลเสวยมิได้ตามตำราห้ามทั้งเจกวัน
ในข้างขึ้นข้างแรมเสร็จแล้วให้ประทับตราประจำ
มือเครื่อง แล้วส่งให้พนักงานผู้ใดคก จึงให้เป็น
ผู้บังคับบัญชาพิจารณาคุตราประจำก่อน มิได้เห็น
เป็นอันตราয়ประการใดแลจึงให้คกเครื่อง แลให้
จดหมายเครื่องลงทุกประการ แลให้เจ้าพนักงาน
อันมีสติปัญญาซื้อสัตว์มันคงเทียบเครื่องตรวจตรา
คูกทุกสิ่ง เห็นว่าไม่มีเหตุแล้วจึงให้ประทับตรา
ประจำเครื่องทั้งปวงส่งให้เจ้าพนักงานผู้เชิญเครื่อง
แล้ว ให้เจ้าพนักงานผู้ตั้งเครื่องถวายพิจารณาคุ
คองตราเห็นว่าค้อยแล้ว จึงให้เบิกเครื่องออกตั้ง
ถวาย เครื่องซึ่งจะเสวยได้นั้น ให้จัดไว้ฝ่ายขวา
เครื่องซึ่งต้องห้ามนั้นให้จัดไว้เบื้องซ้าย ครั้นเสวย
แล้ว เมื่อจะเชิญเครื่องกลับให้จดหมายไว้ว่าเวลานี้
เสวยสิ่งใดได้มากน้อยเท่าใด ให้เจ้าพนักงานเครื่อง
ทั้งปวงเร่งทำตาม พระราชกำหนดคกหมายหนึ่ง
ทุกประการ ถ้าแลมิได้ทำตามพระราชกำหนด
คกหมายนี้ ขาดแต่สิ่งใด สิ่งหนึ่งได้ ก็เอาตัว
เป็นโทษตามโทษานุโทษ...๑๒

แต่ความทั้งหมดที่บรรยายถึงแผนทำ
เล่นห์ของเจ้าจอมทองเจ็จนจบความที่ยกมาข้าง
ต้นนี้ ไม่ปรากฏใน พร. ร. ๑ ฉบับพิมพ์
ซึ่งสาเหตุอาจเนื่องจากเป็นที่เสื่อมเสียแก่พระ
ราชฐานะของพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็น
การพิจารณาในแง่สถาบัน หรือในแง่ของ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ตาม

ข้อความในลักษณะเช่นนี้ที่ถูกต้องออก
อีกก็คือเรื่องคนร้ายซื้ออายมา ลอบเข้าใน
พระบรมมหาราชวังและกระทำการอุกอาจหลาย

อย่าง^{๑๓} ที่เป็นการละเมิดต่อความศักดิ์สิทธิ์ของเขตพระบรมมหาราชวังและพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ แม้คนร้ายจะถูกจับตัวได้ภายหลัง แต่พฤติกรรมที่อาจเป็นชนวนให้สงสัยในแนวความคิดและภาพพจน์ที่ได้รับการกำหนดไว้ ก็น่าจะเป็นสาเหตุให้มีการตัดข้อความตอนนี้ออก

๓. ข้อความที่ไม่สอดคล้องกับภาพพจน์ของการเมืองภายใน ข้อความที่ได้รับการพิจารณาว่า อาจนำมาซึ่งข้อโต้แย้งด้านการเมือง อันจะเป็นผลเสียต่อความพยายามสร้างภาพพจน์บางอย่างหรืออาจเตือนภัยถึงเหตุการณ์อันไม่เป็นที่พึงปรารถนาในขณะนั้น เช่น กรณีพิพาทของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก การฟ้องร้องกล่าวหากันระหว่างสงฆ์ จนกระทั่งฝ่ายอาณาจักรต้องเข้ามาชำระคดีและตัดสินโทษ^{๑๔} อันแสดงให้เห็นถึงความแตกร้างของฝ่ายศาสนจักรซึ่งสืบเนื่องมาแต่สมัยธนบุรี^{๑๕} ข้อความเช่นนี้ได้รับการพิจารณาว่า “.....ปราศจากสาร

ประโยชน์”^{๑๖} โดยองค์ผู้ชำระ จึงสมควรที่จะถูกตัดออก

การตัดทอนข้อความที่กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงสถาปนาผู้ที่จะเข้าครอบครองพระที่นั่งต่าง ๆ ที่พระองค์เป็นผู้สร้างขึ้น ถ้อยคำที่รุนแรงที่ได้รับการตัดออกทั้งจากจดหมายเหตุพระราชพงสาวดารเล่ม ๑ ฉบับเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี^{๑๗} จากพร.ร. ๑ ฉบับพิมพ์ (คลังวิทยา, ๒๕๐๕) และจากพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (คลังวิทยา, ๒๕๑๖) คือความที่ว่า

^{๑๖} สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “รายงานทูลเกล้า ฯ ถวาย” ในพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑.

^{๑๗} ผู้เขียนเข้าใจว่า เมื่อสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงชำระ พร.ร. ๑ นั้น พระองค์ได้อาศัยต้นฉบับตัวเขียนจาก “หอหลวง” ทรงพระราชดำริว่าจะปรากฏความใน “รายงานทูลเกล้า ฯ ถวาย” แล้ว ยังมีหลักฐานซึ่งว่า “จดหมายเหตุพระราชพงสาวดารเล่ม ๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์” ที่คัดจากฉบับ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีนั้น ได้คัดลอกภายหลังจากที่ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ชำระ พร.ร. ๑ เสร็จเรียบร้อยแล้ว เพราะวันที่การคัดลอกจากฉบับเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี นั้นระบุว่าในวันที่ ๑๓/๔/๑๒๓ (คือวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑) แต่ใน “รายงานทูลเกล้า ฯ ถวาย” นั้นลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๐ (คือวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔) ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการจัดพิมพ์ พร.ร. ๑ ดังนั้นน่าจะสรุปได้ว่า สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไม่ได้อาศัยฉบับเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีเป็นหลักในการชำระ

^{๑๓} “จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์” ชื่อรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๕ เลขที่ ๕ ชุดที่ ๒ ฉบับเดิม.

^{๑๔} “จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์” ชื่อรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑ เลขที่ ๑ มัดที่ ๑.

^{๑๕} นริ เอยวศรีวงศ์ “จากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ” ศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๗ : พฤษภาคม ๒๕๒๘) หน้า ๕๕.

...รับสั่งว่าเปนของใหญ่ของโตของดี
ของกูสร้าง ใครไม่ได้ช่วยเซ้าหั้นออก
หั้นให้แรงเลย กูสร้างด้วยกำลังข้าเจ้า
เบ้านายของกูเอง นานไปใครที่มิใช่
เปนลูกกู ถ้ามาเปนเจ้าของเข้าครอบ
ครอง ขอผีสามเทวดาจงบันดาลอย่าให้
มีความสุข แล้วก็ทรงแข่งชักไปต่าง ๆ
ตามพระไทยที่ไทรมนต์^{๑๘}

เหตุผลของการตัดความตอนนี้ออก
อาจจะเนื่องจากการเปิดเผยถึงความรุนแรง
ของพระอารมณ์ของกรมพระราชวังบวร
มากเกินไป หรืออาจเป็นไปได้ในแง่ที่สมเด็จพระ
ยาคำรงราชานุภาพทรงต้องการ “ลด
สิทธิ” ของฝ่าย “วังหน้า” ในเรื่องการมี
ส่วนสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ หรืออาจเพื่อ
ลด “อาถรรพณ์” ของคำสาปแช่งของกรม
พระราชวังบวร ๆ ก็ได้ เพราะเมื่อไม่มีการ
เผยแพร่คำสาปแช่ง สิ่งทีคนรุ่นหลังจะจดจำ
ก็ย่อมจะเลือนลางไป

ปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างวังหลวง
และวังหน้าที่มีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระ

^{๑๘}จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
เล่ม ๑๑” ชื่อรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑๐ เลขที่ ๑๐
มัตที่ ๒ ฉบับเดิม.

พระพุทธยอดฟ้า ฯ แม้จะไม่ลุกลามจนถึงขั้น
แตกหัก แต่ก็คงก่อให้เกิดความรู้สึกขมขื่น
ระหว่างกันไม่น้อย แน่นอนที่สมเด็จพระ
ยาคำรงราชานุภาพก็คงจะทรงมีพระทัย
เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายวังหลวงอยู่ไม่น้อย ใน
พระฐานะที่พระองค์ก็สืบเชื้อสายมาจากทาง
วังหลวง อีกทั้งทรงพระเจริญวัยขึ้นในช่วงที่
ข้อขัดแย้งระหว่าง “วังหลวง” และ “วังหน้า”
อยู่ในภาวะตึงเครียดจนเกือบถึงขั้นแตกหัก^{๑๙}
ซึ่งความรู้สึกนี้ก็น่าจะมีอิทธิพลต่อการชำระ
พร.ร. ๑ ด้วย ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ได้
ตัดทอนความใน พร.ร. ๑ ฉบับตัวเขียน
ตอนที่กล่าวถึงการจัดการพระศพของกรม
พระราชวังบวร ๆ ว่า

...เชิญพระศพเข้าไว้ในพระที่นั่งศิวา
โมข ครั้นนั้นข้าราชการฝ่ายพระบรม
มหาราชวังก็เกลียดกันขุนนางวังหน้าออก
ไปเสียให้ห่าง ตั้งกองจุกช่องล้อมวง
กวดขันนัก^{๒๐}

^{๑๙}ก็กรณีพิพาทระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ
ใน พ.ศ. ๒๔๑๑.

^{๒๐}จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียง
แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
เล่ม ๑๐.”

จริงอยู่ที่ฝ่าย “วังหน้า” อาจมีท่าทีไม่น่าไว้วางใจว่าจะทำการกบฏขึ้นเมื่อใดก็ได้ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเองก็ทรงยอมรับถึงการระแวงระวังของฝ่ายวังหลวง เพราะพระองค์ยังให้คงความที่ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เสด็จไปทรงสร่งพระศุภกรมพระราชวังบวรฯ นั้น พระองค์เสด็จพร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นอันมาก เจ้านายฝ่ายพระบรมมหาราชวังขัดตาบทุก ๆ พระองค์ถามเสด็จเข้าไปสร่ง^{๒๑} แต่ “ภาพพจน์” ที่จะปรากฏใน พร.ร. ฉบับพิมพ์นั้น วังหลวงจะต้องเป็นฝ่าย “ผู้รับเรื่อง” ไม่ใช่ฝ่าย “ผู้ก่อเรื่อง” เพราะวิสัยคนโดยทั่วไปนั้นย่อมเห็นใจฝ่ายรับมากกว่าฝ่ายรุก เมื่อข้อความดังกล่าวนี้ทำให้เกิดความรู้สึกว่าฝ่ายวังหน้าเป็นฝ่ายถูกกีดกัน ซึ่งแม้แต่ในงานสร่งพระศุภ ฝ่ายวังหลวงก็ยังสร้างบรรยากาศที่ตึงเครียดขึ้น ทำให้ฝ่ายวังหน้าเป็นฝ่ายที่น่าเห็นใจอยู่ไม่น้อย และจึงไม่น่าแปลกใจที่ความข้างต้นนี้จะถูกสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพคัดออก

^{๒๑} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์กาลที่ ๑ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕) หน้า ๒๖๐.

นอกจากการคัดทอนข้อความที่ให้ภาพพจน์ด้านลบของฝ่ายวังหลวงแล้ว สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพยังทรงเพิ่มข้อความที่แสดงถึง “ความดั่งม” ของฝ่ายวังหลวงและ “ความก้าวร้าว” ของฝ่ายวังหน้า ข้อความที่สอดแทรกเข้ามาใหม่ใน พร.ร. ฉบับพิมพ์มีดังนี้ :-

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบฯ สมเด็จพระอนาธิราชประชวรพระอาการหนัก จะเสด็จขึ้นไปทรงพยาบาล ครั้นข้าราชการวังหลวงจะขึ้นไปล้อมวงตามธรรมเนียม เห็นกิริยาพวกข้าราชการวังหน้ากระด้างกระเดื่องจะเกิดวิวาทกันขึ้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ต้องเสด็จขึ้นไปพร้อมด้วยพระยารัตนาพิพิธ และพระยายมราชเดินยึดไปสองข้างพระเสลี่ยง ไปทรงจัดการล้อมวงกันเอง จึงเป็นการเรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับแรมทรงพยาบาลสมเด็จพระอนาธิราชอยู่ที่ในพระราชวังบวรฯ ถึง ๖ ราตรี^{๒๒}

^{๒๒} เพิ่งอ้าง.

ใน พ.ร. ๑ ฉบับที่เขียนนั้นกล่าวถึงภารกิจของกรมพระราชวังบวรฯ ไว้อย่างสั้นๆ ดังนี้

“...และเมื่อ ณ เดือนแปดนั้นสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า กรมพระราชวังบวรทรงแพระประชวรพระโรคนี้ว ตั้งแต่เสด็จกลับมาจากเมืองเถิน ในปีกุนเบญจศกศักราช ๑๑๖๕ นั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ เวลาสองยาม ๕ บาท เสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งอัคราภิมุข^{๒๓}”

เมื่อประมวลผลของการตัดทอนและสอดแทรกข้อความแล้ว ฝ่ายวังหน้าใน พ.ร. ๑ ฉบับพิมพ์จึงตกเป็นฝ่ายรุกรานและก้าวร้าว ในขณะที่ฝ่ายวังหลวงนั้นคือผู้ป้องกันตัวและเสียสละ การชำระความในตอนนั้นจึงเป็นการแต่งเรื่องที่สร้างความรู้สึกและ“ภาพพจน์”ใหม่นั้นเอง

^{๒๓}“จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียงแผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์” ขอรชกาลที่ ๑ เล่ม ๑๐ เลขที่ ๑๐ มัดที่ ๒ ฉบับเดิม.

ข้อความในต้นฉบับที่ไม่เป็นที่ต้องพระประสงค์ขององค์ผู้ชำระ พ.ร. ๑ อีกเรื่องคือ การที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ได้พรรณนาถึงความสัมพันธ์อันสนิทคุ้นเคยระหว่างพระองค์เจ้าทับ (ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อครั้งทรงผนวชอยู่วัดพลับและจำนัไวยวรรนารต (จิต บุนนาค) ซึ่งบวชอยู่วัดเดียวกัน เมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้ทรงว่าราชการกรมท่า จำนัไวยวรรนารตก็ได้เป็นพระยาสุริยวงษ์มนตรี รับราชการในกรมท่า ครั้นเมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้ครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๓ จึงได้โปรดฯ แต่งตั้งพระยาสุริยวงษ์มนตรี (จิต) ให้เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่^{๒๔}

ผู้เขียนไม่คิดว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะตัดความตอนนี้ออกเพราะปราศจากสาระประโยชน์ แต่อาจทรงตัดออกเพราะความดังกล่าวเป็นการเตือนภัยถึงการเมืองภายในที่ทำให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ก่อนเจ้าฟ้ามงกุฎ แม้

^{๒๔}“จดหมายเหตุ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์” ขอรชกาลที่ ๑ เล่ม ๑๐ เลขที่ ๑๐ มัดที่ ๒ ฉบับเดิม.

โดยชาตินิยมแล้วพระองค์จะดีกว่าเจ้าฟ้ามกุฎก็ตาม การเน้นสิทธิในการสืบสันตติวงศ์ของพระราชโอรสองค์โตอันประสูติจากพระอัครมเหสีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ย่อมเป็นการกำหนดโดยปริยายถึงการ “ไม่บังควร” รื้อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายและขุนนางที่มีอิทธิพล โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าความสัมพันธ์นั้นเป็นการสนับสนุนสิทธิในราชบัลลังก์ที่ไม่คำนึงถึงชาตินิยมเป็นหลักสำคัญ

๔. ข้อความที่ไม่สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ร.ร. ๑ ฉบับตัวเขียนนั้น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ได้ให้ความสนใจในเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างไทย-จีนมาก ถึงจะเห็นได้จากการคัดลอกพระราชสาส์นติดต่อระหว่างไทยและจีนไว้อย่างครบถ้วนกระบวนความ^{๒๕} ทั้งนี้เนื่องมาจากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ รับราชการในกรมท่ามาเป็นเวลานาน จนทราบดีถึงความสำคัญของสัมพันธ์ภาพระหว่างไทยและจีนในลักษณะรัฐบริวาร (Tributary State)

^{๒๕} “จดหมายเหตุ พระราชพงศาวดารเล่ม ๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ คัดจากฉบับเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี” (เอกสารพิมพ์คัดในหอสมุดดำรงราชานุภาพ) หน้า ๗๒-๗๓, ๘๒-๘๓ และ ๑๔๒-๑๔๓.

ที่อำนวยความสะดวก ประโยชน์ด้านการค้าให้แก่ฝ่ายไทย อย่างไรก็ตาม ข้อความในตอนนั้นถูกตัดออกใน พ.ร.ร. ๑ ฉบับตัวพิมพ์ ทั้งนี้จะเป็นเพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์คำนึงถึงนโยบายของรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ที่ต้องการระงับความสัมพันธ์ในลักษณะรัฐบริวารการกับจีน^{๒๖} และไม่มีพระประสงค์ที่จะให้รื้อฟื้นเรื่องราวที่รัฐบาลไทยพยายามปฏิเสธอยู่ในขณะนั้น

จากประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าแม้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ จะเป็นเสนานิติว่าการกรมพระคลังในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่ในการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารนั้น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ คำนึงถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีตมากกว่านโยบายที่เป็นอยู่ในขณะนั้น นั่นคือ ในการเรียบเรียง “อดีต” นั้น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ก็ได้พยายามแยก “ปัจจุบัน” ออกเช่นกัน^{๒๗}

^{๒๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สัมพันธภาพระหว่างไทยจีน (กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ๒๕๒๑) หน้า ๑๕๔-๒๓๕.

^{๒๗} ผู้เขียนขอเสนอว่าไม่อภิปราย โดยละเอียดถึงการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ในทันที เพราะบทความสั้น ๆ นี้พยายามจำกัดเฉพาะการเปรียบเทียบความที่แตกต่างกันระหว่างฉบับตัวเขียนและฉบับตัวพิมพ์ พ.ร. ร. ๑, พ.ร. ร. ๓ และ พ.ร. ร. ๔ เท่านั้น.

ความแตกต่าง ๆ ของ พร. ร. ๑ ฉบับ
ตัวเขียนและ พร. ร. ๑ ฉบับพิมพ์ ยังมี
อีกหลายแห่ง ซึ่งการแก้ไขของสมเด็จพระ
พระยาคำรงราชานุภาพนั้นก็ได้อรรถาธิ
กถาและจุดมุ่งหมายทางด้านการเมืองไม่น้อย
เพราะแม้แต่ถ้อยคำที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
ใช้เรียกพระเจ้าตากสินว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี
ใน พร. ร. ๑ ฉบับพิมพ์ก็จะเป็นเจ้ากรุงธนบุรี
ทั้งนั้นในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จึงสมควรที่จะยึด
ฉบับตัวเขียนเป็นหลักและในขณะเดียวกัน
พร. ร. ๑ ฉบับที่ได้รับการชำระแล้ว ก็เป็น
การสะท้อนวิธีการและจุดประสงค์แง่หนึ่งใน
การชำระพระราชพงศาวดารของสมเด็จพระ
พระยาคำรงราชานุภาพ

พระราชพงศาวดารกรุงรัตน
โกสินทร์รัชกาลที่ ๓ : เปรียบเทียบ
ระหว่างฉบับตัวเขียนและฉบับตัว
พิมพ์

พร. ร. ๓ ฉบับตัวเขียนและฉบับ
พิมพ์นั้นก็มีที่แตกต่างกันอยู่หลายแห่ง เมื่อ
ยังไม่อาจวินิจฉัยให้แน่นอนลงไปได้ว่า ผู้ใด
เป็นผู้เปลี่ยนแปลงข้อความบางตอนหรือบาง
คำให้แตกต่างไปจากต้นฉบับเดิม จึงขอ

ยกความบางตอนที่แตกต่างกันมาเปรียบเทียบ
ดังนี้:-

ความในฉบับตัวเขียนเรื่องการเตรียม
รับราชทูตนั้นได้กล่าวถึงเรื่องที่นายร้อยเอก
เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เข้าเฝ้า
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล พระวงศานุวงศ์
และเสนาบดีหลายท่าน ซึ่งในการเข้าเฝ้าหรือ
เยี่ยมการระดมผู้ปกครองฝ่ายไทยนั้น นายร้อย
เอกเบอร์นีต้อง “....เสียของถวายและของ
กำนันเป็นอันมาก”^{๒๘}

ความที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
พรรณนาต่อจากนั้นจะเป็นการสรุปใจความ
สัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษสั้น ๆ ความที่
ละเอียดถี่ถ้วนก่อนหน้านั้นเป็นเรื่องการกล่าวถึง
การทำสนธิสัญญายันดาโบ (Yandabo) ซึ่ง
ใน พร. ร. ๓ ฉบับตัวเขียนระบุว่าอังกฤษกับ
พม่าได้ทำหนังสือสัญญากันที่บ้านยันกาโบ^{๒๙}

ใน พร. ร. ๓ ฉบับตัวเขียนมีราย
ละเอียดที่กล่าวถึงการชำระคดีกรมหลวงรักษ
รณเรศมากกว่าฉบับพิมพ์ โดยเฉพาะพฤติ
กรรมผิดธรรมชาติระหว่างกรมหลวงรักษ

^{๒๘} หมายเหตุพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ชื่อพงศาวดาร
รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑ เลขที่ ๕ ก (๖) มัดที่ ๒.

^{๒๙} เพิ่งอ้าง.

รณเรศและเจ้าละคร^{๓๐} แต่ในฉบับตัวพิมพ์ได้ตัดทิ้งหมด

ถ้อยคำบางแห่งที่ปรากฏใน พร. ร. ๓ ฉบับพิมพ์ก็แตกต่างจากฉบับตัวเขียน เช่นในการกล่าวถึงการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเรื่องผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์นั้น ในฉบับตัวเขียนมีความอันเกี่ยวเนื่องถึงเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ว่า “...ท่านพ้าน้อยเล่าก็มีสติปัญญา วิชาความรู้ช่างและการทหารต่าง ๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการเกียจคร้าน^{๓๑}” แต่ในฉบับพิมพ์นั้นคำว่า “เกียจคร้าน” ก็เปลี่ยนเป็น “รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น”^{๓๒} ซึ่งการเปลี่ยนถ้อยคำนี้ น่าจะเป็นเพราะว่า การกล่าวถึงเจ้านายชั้นสูงเช่นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “เกียจคร้าน” นั้น คงจะเป็นการเสื่อมพระเกียรติยศส่วนพระองค์และของสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำดังกล่าว

^{๓๐} หมู่ พงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ชื่อ พงสาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑๐ มัดที่ ๔ เลขที่ ๕-ง (๒๕).

^{๓๑} หมู่ พงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ชื่อ พงสาวดาร รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑๑ เลขที่ ๕-ง (๒๖).

^{๓๒} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๘๗.

การเปลี่ยนแปลงความที่แสดงถึงเจตนาบิดเบือนเพื่อผลทางการเมืองที่เห็นได้ชัดคือความในตอนท้ายของ พร. ร. ๓ ซึ่งกล่าวถึงการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติ แล้วมีความกล่าวถึงท่านพ้าใหญ่ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ว่า “...ท่านพ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้นก็จะให้พระสงฆ์ห่มผ้าอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดินดอกกระมัง”^{๓๓}

ความสืบเนื่องจากพระราชดำรินี้ ซึ่งปรากฏในฉบับพิมพ์มีความว่า

ฝ่ายสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ทราบพระกระแสดังนั้นแล้ว ก็รับสั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุติกและพระองค์ทรงครองผ้าเสียใหม่อย่างพระสงฆ์มหานิกาย มิให้ขัดพระราชอัธยาศัย และให้พระสงฆ์เข้าไปอธิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขอให้พระโรคหายให้ทรงพระชนมายุยืนยาวนาน

ครั้น ณ วันจันทร์เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ^{๓๔} โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรณพ ซึ่งได้ว่าพระสงฆ์เบิกเงิน พระคลังในพระคลังนอกมาถวายพระสงฆ์ที่พระอารามหลวงทั้งในกรุงและหัว

^{๓๓} เพิ่งอ้าง.

เมืองเป็นค่าจตุปัจจัยเจ้าพระ๗ พระราชาคณะ
๗๓ เปริญพระ ๑๐๐ เปริญสามเณร ๓๒
พระครูฐานานันท์ ๗ ๑๔๗ รูป รวม ๗,๓๕๘
รูป ถวายองค์ละ ๕ ตำลึง สิ้นพระราชทรัพย์
๑,๘๓๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง^{๓๔}

แต่ความในฉบับตัวเขียนนั้น ข้อ
ความในย่อหน้าแรกจะจบความเฉพาะที่ทรงว่า
“...มิให้ขัดพระราชอัธยาศัย” เท่านั้น ความ
ต่อมานั้นจะอยู่ต่อท้ายความในย่อหน้าที่ ๒
ถึงนี้สิ้นพระราชทรัพย์พันแปดร้อยสามสิบ
เก้าชั่งสิบห้าตำลึง แล้วให้พระสงฆ์เข้าไปอธิฐาน
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขอให้
พระโรคหาย ให้ทรงพระชนมายุยืนยืนาน....^{๓๕}

การยกเอาความตอนท้ายของฉบับตัว
เขียนไปไว้ต่อจากความที่เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงรับ
สั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุติกาทันหมดครองผ้าเสีย
ใหม่อย่างพระสงฆ์มหานิกาย ทำให้เกิดความ
หมายมั่นที่สร้างความรู้สึกที่ดีแก่เจ้าฟ้ามงกุฎฯ
เพราะความในฉบับตัวเขียนนั้นทำให้เข้าใจว่า
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด
เกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าอรณพ ซึ่งเป็นพระ
ราชโอรสที่พระองค์ทรงโปรดปรานมาก (และ
ดูเหมือนจะทรงมีพระราชประสงค์จะให้เป็นผู้

สืบราชบัลลังก์ต่อไป แต่ทั้งฝ่ายเจ้านายและ
ขุนนางไม่สนับสนุนพระราชประสงค์ของพระ
องค์^{๓๖}) เบิกเงินจากท้องพระคลังเพื่อนำเพ็ญ
พระราชกุศล ดังนั้นพระสงฆ์จึงชุมนุมกัน
ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อ
อธิษฐานและถวายพระพรให้พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ความในฉบับพิมพ์
ทำให้เกิดความเข้าใจว่าเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงให้
พระสงฆ์เข้าไปอธิษฐานและถวายพระพรใน
พระอุโบสถ ซึ่งเท่ากับเป็นการชี้แนะถึงน้ำ
พระทัยอันประเสริฐของเจ้าฟ้ามงกุฎฯ (และ
แน่นอนย่อมทำให้ผู้อ่านพระราชพงศาวดาร
เกิดความรู้สึกที่ดี) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน
ช่วงที่พระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่นั้น
ประชวรหนักใกล้จะสิ้นพระชนม์ และปัญหา
การสืบราชบัลลังก์กำลังอยู่ในขั้นตอนแห่งการ
พิจารณาว่า ผู้ใดจะเหมาะสมกว่ากัน การ

^{๓๖} Dan Beach Bradley, *Abstract of the Journal of Rev. Dan Beach Bradley, M.D. Medical Missionary in Siam 1835-1873*, edited by George H. Feltus (Cleveland, Ohio: Multigraph Department of Pilgrim Church, 1936) p. 123 และ Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam*, 2 vols. (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1969), 1: 423, 441.

^{๓๔} เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๘๕.

^{๓๕} หมู่ พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ข้อ พงศาวดาร
รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑๑ เลขที่ ๕-ง (๒๖).

สร้าง “ภาพพจน์” ที่ดีให้แก่เจ้านายที่มีการ
คาดหวังว่าจะทรง ใช้อำนาจให้ขึ้นครอง
ราชย์ จึงเท่ากับเป็นการยืนยันถึงความ
เหมาะสมของเจ้านายพระองค์นั้น (โดยได้
รับการบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร) ดังนั้น
การยกข้อความในตอนหนึ่งจาก ฉบับตัวเขียน
มาต่อท้ายความในตอนหนึ่ง จึงเป็นเจตนา
ที่บิดเบือนการเรียบเรียง พร.ร. ๓ ของเจ้า
พระยาทิพากรวงศ์ เพื่อผลทางด้านการเมือง
นั่นเอง

เรื่องที่น่าประหลาดอีกเรื่อง คือ ใน
พร. ร. ๓ ฉบับตัวเขียนของเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ ไม่มีการกล่าวถึงเรื่องที่เจ้าพระ
ยาพระคลังให้จมนราชามาตย์ฯ (ตำแหน่งของ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ในเวลานั้น) ไป
กราบทูลเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ซึ่งทรงประทับ
อยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารให้ขึ้นครองราชย์ ความ
ใน พร. ร. ๓ ฉบับตัวเขียนนั้นจะจบความแต่
เพียง “.....แล้วเสด็จออกมาประทับอยู่ที่พระ
แท่นทำใหม่นั้น ครั้นวันพฤหัสบดีขึ้นค่ำหนึ่ง
เวลาแปดนาฬิกาห้าบาทเสด็จเสวยสวรรคต”^{๓๗}

แต่ในฉบับพิมพ์นั้น ความจะถูกตัด
ออกเหลือเพียง “....แล้วเสด็จออกมาประทับ

^{๓๗} หมายเหตุพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์. ชื่อ พงศาวดาร
รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๑๑ เลขที่ ๕-ง (๒๖).

อยู่ที่พระแท่นทำใหม่นั้น”^{๓๘} และมีความต่อ
ออกมาซึ่งเป็นการบรรยายถึงการที่เจ้าพระยา
พระคลัง (ดิศ บุนนาค) ให้จมนราชามาตย์
พลชั้น (ข้า บุนนาค) ไปกราบทูลเชิญเจ้า
ฟ้ามงกุฎฯ เพื่อเสด็จขึ้นครองราชย์^{๓๙} ความที่
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
สวรรคต ซึ่งได้รับการขยายความมากกว่า
ฉบับตัวเขียนก็ได้ถูกยกมาต่อท้ายความที่
จมนราชามาตย์ฯ กราบทูลเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎ
ขึ้นครองราชย์^{๔๐} การสอทอดความเช่นนี้
ทำให้เป็นที่น่าสงสัยอย่างยิ่งว่า เหตุใดเจ้า
พระยาทิพากรวงศ์ฯ ซึ่งเป็นผู้ไปกราบทูลเชิญ
เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ขึ้นครองราชย์ จึงละเว้นการ
บันทึกความตอนหนึ่งไปใน พร. ร. ๓ ฉบับ
ตัวเขียน และทำไมจึงมีความสอทอดแทรกเข้ามา
ในฉบับตัวพิมพ์ เน้นอนความที่สอทอดแทรก
นั้น เป็นการยืนยันถึงการสนับสนุนของ
ตระกูลบุนนาคต่อการขึ้นครองราชย์ของเจ้า
ฟ้ามงกุฎฯ จึงเท่ากับเป็นการแสดงถึงการ
ยอมรับ “ความเหมาะสม” ของเจ้าฟ้ามงกุฎฯ
ที่เหนือกว่าเจ้านายพระองค์อื่น ๆ เพราะได้

^{๓๘} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ หน้า ๑๕๑.

^{๓๙} เฟื่องอ้าง.

^{๔๐} เฟื่องอ้าง, หน้า ๑๕๒.

รับการยอมรับจากตระกูลขุนนางที่มีอิทธิพลมากที่สุดในช่วงเวลานั้น

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ : เปรียบเทียบฉบับตัวเขียนฉบับกับตัวพิมพ์

เช่นเดียวกับ พร. ร. ๓ พร. ร. ๔ ก็มี ความแตกต่างหลายแห่งระหว่างความในฉบับตัวเขียนและความในฉบับตัวพิมพ์ ส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องของคำที่แตกต่างกัน บางตอนก็ไม่ได้ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงมากนัก

ความแตกต่างกันระหว่าง พร. ร. ๔ ฉบับตัวเขียนและฉบับตัวพิมพ์ที่ปรากฏ เช่น ในฉบับตัวพิมพ์ (กุรุสภา, ๒๕๒๑ หน้า ๖๐-๖๕) ที่กล่าวถึงเรื่องเจ้าประเทศราชเข้ามาเฝ้า และทำนันทนเมืองต่าง ๆ นั้นก็เป็นสิ่งที่สอกลแทรกเข้ามา ซึ่งทำให้เรื่องมีความสมบูรณ์มากขึ้น และยังเป็นการเรียบเรียงความให้อ่านง่าย ได้ความเป็นเรื่องเป็นราวกว่าฉบับตัวเขียนที่กล่าวถึงเรื่องเมืองเชียงใหม่อย่างสั้น ๆ

มีประเด็นที่ชวนให้ติดตามอีกเรื่องคือ เรื่องการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ที่ในฉบับตัวพิมพ์ได้มีการบรรยายว่า พระองค์ทรงระแวงว่าเจ้าจอมมารคากลับจะ

เป็นผู้ทำเสน่ห์ยาแฝดและโปรดให้มีการชำระโทษเจ้าจอมมารคากลับ และพรรคพวกนั้น (ฉบับพิมพ์กุรุสภา, ๒๕๒๑ หน้า ๓๓๙-๓๔๒) ความดังกล่าวไม่ปรากฏในฉบับตัวเขียน จึงทำให้เกิดปัญหาว่า เหตุใดจึงมีการสอกลแทรกความนี้เข้ามา และเรื่องที่สอกลแทรกเข้ามานั้นน่าเชื่อถือเพียงใด

นายแพทย์บริดลีย์ (Bradley) ได้กล่าวถึงการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ว่าเป็นเพราะพระองค์ป่วยเป็นวัณโรคเรื้อรัง^{๔๑} การที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีความระแวงว่า สาเหตุการประชวรหนักของพระองค์นั้นเป็นเพราะเจ้าจอมมารคากลับทำเสน่ห์ยาแฝด จึงจะเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงเป็นผู้ที่นิยมเลื่อมใสในวิทยาการตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นในแง่วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการแพทย์ การที่พระองค์จะวินิจฉัยสาเหตุการประชวรหนักของพระองค์ว่า มาจากการประกอบกรรมด้านไสยศาสตร์ตามที่ พร. ร. ๔ ฉบับตัวพิมพ์ระบุไว้ จึงจะเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุผล

^{๔๑}Bradley, *Abstract of the Journal*, p. 250.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ๒ ได้ทรงบรรยายถึงเหตุการณ์ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระประชวรหนักที่แสดงว่า พระองค์ทรงไว้วางใจเจ้าจอมมารคากลับมาก เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงโปรดฯ ให้เจ้าจอมมารคากลับเฝ้าอยู่ด้วย ในขณะที่พระองค์ทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่เสด็จมาเยี่ยมพระอาการประชวรว่า ให้ระงับเรื่องการอภิเษกใหญ่ของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์อาจเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์^{๔๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ๒ ปรากฏได้เขียนไว้ว่า “...กลับจอมมารคากลับเป็นผู้พยาบาลและเป็นทีไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว...”^{๔๓} ซึ่งยังเป็นการขัดกับความใน พร.ร. ๔ ฉบับพิมพ์ที่ระบุว่า กลับเป็นที่ต้องสงสัยเรื่องทำเสน่ห์ยาแฝดมาเป็นเวลานาน^{๔๔}

ใน พร.ร. ๔ ฉบับตัวเขียนนั้นกล่าวถึงการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระ-

^{๔๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ๒ ปรากฏ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๕ (พระนคร: กุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๖๒-๖๓.

^{๔๓} เพิ่งอ้าง หน้า ๖๓.

^{๔๔} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ (พระนคร: กุรุสภา ๒๕๒๑) หน้า ๓๓๕-๓๔๑.

ปิ่นเกล้าฯ จบความอยู่เพียงแต่ที่ว่า “...พระองค์พื่อนและแอ้วได้ชำนาญชำนาญ ถ้าไม่ได้เห็นพระองค์แล้วก็สำคัญว่าลา”^{๔๕} แล้วก็จะเป็นการเรียบเรียงเรื่องการโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าหลานเธอต่อทันที โดยไม่มีเรื่องของเจ้าจอมมารคากลับมาแทรกแต่อย่างใด

ความใน พร.ร. ๔ ฉบับตัวพิมพ์ที่แตกต่างจากฉบับตัวเขียนอีกเช่น ในหัวข้อเรื่องสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงพระผนวชสามเณรนั้น (กุรุสภา, ๒๕๒๑ หน้า ๓๔๔) ในฉบับตัวเขียนมีการบรรยายพระราชพิธีอย่างละเอียด^{๔๖} แต่ในฉบับพิมพ์มีการตัดความและเรียบเรียงใหม่ การดัดแปลงความในลักษณะเดียวกันนี้จะปรากฏในหัวข้อเรื่อง สมเด็จพระเจ้าจุฬาลงกรณ์ถวายเทศนามหาชาติ (หน้า ๓๔๗) ซึ่งในฉบับตัวเขียนก็มีการเรียบเรียงที่ความละเอียดกว่า^{๔๗}

สรุปความแล้ว จะเห็นได้ว่า พร.ร. ๑ พร.ร. ๓ และ พร.ร. ๔ ฉบับพิมพ์ที่เผยแพร่อยู่จนถึงทุกวันนี้ มีความแตกต่างจากฉบับตัวเขียนที่ยังเก็บไว้ที่แผนกหนังสือโบราณหอสมุดแห่งชาติ ความต่างนั้นมีตั้งแต่ในเรื่องของภาษา

^{๔๕} หม่อมหลวงทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ชื่อ พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑๐ เลขที่ ๖/ก (๒๕).

^{๔๖} เพิ่งอ้าง.

^{๔๗} เพิ่งอ้าง.

คือตัวสะกด พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ ถ้อยคำ
การเรียบเรียงใจความ จนถึงการใช้เนื้อหา
ด้วยการตัดออก สอดแทรก เปลี่ยนคำหรือความ
บางตอนเพื่อให้ความหมายเปลี่ยนไป หรือมี
ความหมายรัดกุมขึ้นเป็นต้น

พร.ร. ๑ ฉบับพิมพ์นั้นเป็นผลของ
การชำระพระราชพงศาวดารของสมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นเรื่องที่พอจะ
เข้าใจถึงเหตุและผลในการแก้ไขคำหรือความ
ในแต่ละตอนของพระองค์ ส่วนการที่ความ
เหตุและผลในการแก้ไข พร.ร. ๓ และ พร.ร.
๔ นั้นยังไม่อาจทำได้ เพราะยังขาดหลักฐาน
แน่ชัดพอที่จะระบุว่าใครเป็นผู้แก้ไขตอนไหน
นอกจากจะสันนิษฐานเอาว่า ฉบับตัวเขียนที่
เก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาตินั้นเป็นฉบับที่เจ้า
พระยาทิพากรวงศ์ฯ เรียบเรียงขึ้นเป็นครั้ง
แรกสุด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้น อาจ
เนื่องมาจากการแก้ไขของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าฯ และข้าราชการในกรมพระ-

าลักษณ์ เมื่อเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ได้นำ
พร.ร. ๑-๔ ที่เรียบเรียงเสร็จแล้วขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวาย

ผู้เขียนหวังว่าในเวลาที่ไม่นานเกินไป
นัก คงจะมีโอกาสที่กลายความคลุมเครือใน
การวินิจฉัยข้อแตกต่างของ พร.ร. ๑ พร.ร. ๓
และ พร.ร. ๔ ฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์
ให้กระจ่างชัดได้กว่านี้ และคงจะเป็นตัวอย่าง
ที่ทำให้เกิดคำถามได้ว่า ในบรรดาพระราช
พงศาวดารที่พิมพ์เผยแพร่อยู่จนทุกวันนี้ มี
เหตุผลที่น่าเชื่อถือเพียงใดว่า มีความตรงกัน
กับต้นฉบับหรือแม้กระทั่งฉบับคัดลอกที่เป็น
ตัวเขียน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่นักเรียนประวัติ-
ศาสตร์พึงแสวงหาคำตอบไป เพราะแม้
พระราชพงศาวดารจะเป็นหลักฐานทางประ-
วัติศาสตร์ที่มีประโยชน์มากทั้งในแง่ของการ
ศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์และประวัติศาสตร์
แต่ก็เป็นหลักฐานที่ควรใช้ด้วยความระมัด-
ระวังอย่างยิ่ง ●

ภาษาและหนังสือ

๑๘ : ๒ (ต.ค. ๒๕๒๘-มี.ค. ๒๕๒๙)

๒๐ บาท

วารสารกึ่งวิชาการของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการแสดง ๓ เป็น ๓๓

วรรณศิลป์ในเพลงคาราวาซุค “เมคอินไทยแลนด์”

ชมรมนักประพันธ์เฟื่องนคร

ศัพท์เทคนิคแปลทางวิศวกรรมไฟฟ้า : ปัญหาและข้อขัดแย้ง

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ : กวีนักอักษรศาสตร์

หนังสือพิมพ์ “ไทยใหม่” ตามความทรงจำของ อ. สายสุวรรณ

“โซคมาวาสนาเก้อ” แม่แบบของ “วินิตา” และ “นิจ”

มหาภารตะ : วรรณคดีที่ยิ่งใหญ่ของโลก

ข่าว P.E.N. และบทความด้านภาษา วรรณกรรมอีกมาก

นพวรรณ พันธุมเมธา

ดวงมน จิตรจำนงค์

ยศ วัชรเสถียร

มงคล เดชนครินทร์

ช่อนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ

อ. สายสุวรรณ

วินิตา คีธินันต์

เสาวภา เจริญขวัญ

ธนาณัติ หรือ เช็กไปรษณีย์ (ป.ณ. หน้าพระลาน กรุงเทพฯ) ในนาม

นายสัญญาชัย สุวัจนบุตร

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม ๗๓๐๐๐